

Saša Nedeljković

*Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
snedeljk@f.bg.ac.rs*

Ekonomska isplativost etniciteta: ekonomsko ponašanje kao izraz etničkog identiteta među srpskim iseljenicima u SAD*

Apstrakt: Ekonomski aspekt etniciteta predstavlja prilično široko polje istraživanja koje do sada u srpskoj etnologiji i antropologiji nije dovoljno proučeno. Ono obuhvata razne vrste ekonomskih veza između ljudi koji pripadaju istoj etničkoj grupi, kao i razne vrste ekonomske diskriminacije ili ekonomskog favorizovanja na osnovu etničkog identiteta. U ovom radu ću pokušati da prikazem neke opšte karakteristike ovog problema, i da preko jedne studije slučaja pokažem međuzavisnost ekonomskog ponašanja i etničkog identiteta. Prikazaću takođe i neke osobenosti društveno-političkog sistema u kome je proučavani predmet razmatran (SAD), kao i složen i višeznačan uticaj tog sistema na etnički identitet preko određenih ekonomskih postupaka. Predmet proučavanja je ekonomski aspekt etniciteta srpske dijaspore u SAD, a posebni problemi su razmatrani na primeru ekonomskog ponašanja jednog srpskog useljenika iz Rumunije.

Ključne reči: Srbi, SAD, imigranti, ekonomija, etnicitet, etnologija i antropologija

Etnicitet kao izraz praktičnih potreba

Odnos između etniciteta i nacionalizma, s jedne strane, i viših kulturnih potreba i društvenih zahteva, kao što su potraga za identitetom, političkom emancipacijom ili za smislom, s druge strane, prilično je često i detaljno analiziran u etnološkim i antropološkim radovima. Složeni procesi u kojima se etnička grupa i nacija pretvaraju u religiozne faktore danas su razumljivi svim istraživačima, kao i velikom broju laika.¹ Čini se, međutim, da stvaralački i

* Članak je rezultat rada na projektu "Transformacija kulturnih identiteta u savremenoj Srbiji Evropska Unija", koji finansira Ministarstvo za nauku Republike Srbije pod brojem 177018.

¹ I sâm sam tome posvećivao do sada mnogo pažnje u svojim radovima (vidi, na primer, Nedeljković 2007, 37 i dalje).

istraživački zamah u tom smislu nije adekvatno praćen interesovanjima za ispoljavanja etniciteta/nacionalizma na nekom od nižih, elementarnijih nivoa stvarnosti ili pojavnosti, na nivoima zadovoljavanja osnovnih egzistencijalnih potreba. U tom smislu naročito se izdvaja problem poistovećivanja etničke zajednice s egzistencijalnim okvirom. Ovo poistovećivanje pretrpelo je prethodnih decenija ozbiljne kritike, koje su veoma dobro argumentovane (vidi Bandić 1997, 33 i dalje). Te kritike nisu dovele samo do dekonstrukcije starih modela tumačenja, nego i do suprotnih tendencija u okviru studija etniciteta/nacionalizma koje su rezultovale konstruisanjem novog modela proučavanja koji se pretvorio u standard i/ili imperativ. Činjenica da je etnicitet sve manje zasnovan na objektivnim parametrima, a sve više na simboličkim zamenama koje prolaze kroz proces subjektivnog tumačenja i razrade, eksploatisana je u naučnim radovima proteklih godina nemilice, tako da se egzistencijalna dimenzija etniciteta smatra danas samo konstruktom i potpuno prevaziđenim konceptom za koji nema mesta u istraživanjima koja teže da budu savremena i aktuelna. Na taj način etnicitet se sve više smatra virtuelnim problemom, a ključ za tumačenje raznih njegovih aspekata traži se isključivo u sintagmi da su etnička grupa i nacija "zamišljene zajednice". Ideja da je etnička grupa isto što i egzistencijalni okvir nije, ipak, potpuno neprimenljiva ili prevaziđena, s tim da pojam egzistencijalnog okvira mora da bude, kao i pojam etničke grupe, prilagođen promenjenim društvenim uslovima. Etnička grupa nije uvek isto što i egzistencijalna zajednica, ali etnija uvek ostaje, u određenoj meri i na određeni način, zajednica u kojoj postoji ekonomska saradnja i/ili međuzavisnost među članovima.

Gelner je pre dosta godina izneo stav da je nacionalizam, a to može da važi i za etnicitet, pored ostalog i izraz praktičnih potreba ljudi (vidi Gelner 1994, 55 i dalje). Nacionalizam se, po Gelneru, rađa, između ostalog, i iz praktične neophodnosti da se komunicira i da se ostvare osnovna prava u jednom složenom savremenom društvu. Biti punopravan i funkcionalan u savremenom društvu, znači biti nacionalan. Jer, samo upravna i administrativna jedinica veličine i snage nacije može čoveka danas da osposobi da postane emancipovana i efikasna jedinka. Taj problem je Gelner elaborirao preko fenomena pismenosti, koji je neophodan uslov za punopravno građanstvo. Pismenost se stvara preko jezika, koji je nacionalan, i koji nužno upućuje pojedinca da razmišlja i da se izražava i ostvaruje u nacionalnom diskursu.²

² U nedostatku prostora da se u ovom radu podrobnije bavim problemom odnosa između etniciteta i nacionalizma, odnosno odnosom između etničke grupe i nacije, mogu da se pozovem, ili da čitaocem uputim na Dženkinsa, koji je smatrao da etnicitet i nacionalizam treba tumačiti u istom analitičkom ključu (vidi Dženkins 2001). Određeni procesi u okviru ovih fenomena su uporedivi.

Praktična i/ili elementarna dimenzija etniciteta/nacionalizma naročito dolazi do izražaja u sferi ekonomskih odnosa. Etnička grupa predstavlja ne samo simbolički ili identitetski okvir, odnosno polje unutar koga vlada isti kulturni obrazac, nego je ona i okvir ekonomske međuzavisnosti i uticaja. Svaki etnicitet predstavlja, manje ili više, upotrebljiv privredni resurs: pripadnost jednoj etničkoj grupi omogućava kontakte, donosi subvencije, daje privilegije, ali nameće i određene ekonomske obaveze (vidi Pires and Stanton 2005). Ovo se naročito odnosi na one delove neke etničke zajednice koji su emigrirali, odnosno na dijasporu. U ovom radu bih pokušao da proučim ekonomski aspekt etniciteta. Želim da analiziram šta u ekonomskom smislu donosi pripadnost jednoj etničkoj zajednici u stranoj sredini: kako se unutar jedne etničke grupe stvaraju ekonomski odnosi, i kako se etnicitet ekonomski stimuliše ili održava? Drugim rečima, zanima me međuzavisnost između ekonomskog ponašanja i etničke identifikacije. Koristeći drugačiju terminologiju, može da se kaže da me zanima da li i u kojoj meri etnička grupa u savremenim uslovima može da se nazove egzistencijalnim okvirom njenih pripadnika. Za primer na kome ću proučavani problem posmatrati izabrao sam srpsku dijasporu u SAD, jer smatram da se proučavani problem na takvom primeru može jako dobro sagledati i analizirati. Za potrebe ovog rada analiziraću samo jedan slučaj, život jednog pripadnika srpske zajednice u SAD, koji živi u jednom od velikih gradova blizu istočne obale; usput ću pomenuti i neke primere iz njegovog okruženja kako bih dopunio sliku o proučavanom problemu.

Da bih to proučio potrebno je da se osvrnem na posledice delovanja državne politike na individualnom nivou, a u vezi sa kontrolisanjem etniciteta u multietničkom društvu. Kako se profilise i artikuliše identitet pripadnika jedne etničke zajednice u multietničkom društvu, a u svetlu određenih zakonskih odredbi i mogućnosti? Kako politika jedne zemlje stvara preduslove za konstruisanje određenog oblika etničke identifikacije? Da li se i kako se etnicitet konstruiše kroz ekonomski diskurs, odnosno kako se ekonomska diskriminacija na osnovu etničnosti pretvara u pokušaj da se poboljša ekonomska situacija okretanjem unutrašnjim potencijalima sopstvene etničke grupe?³

Etnicitet u multikulturalnim društvima Zapada

O američkom modelu rešavanja problema etniciteta dosta je pisano, čak i kod nas (vidi, na primer, Hantington 2008; takođe, Pavlović 1990). Posledice koje ovaj model u okviru srpske iseljeničke zajednice proizvodi na

³ O etnicitetu među Srbima u SAD do sada je pisano više puta. Dve najcelovitije etno-antropološke studije na tu temu su svakako ona Mirjane Pavlović (1990) i Gordane Blagojević (2005).

interaktivnom i individualnom nivou, međutim, nisu dovoljno proučene, i to iz više razloga; te razloge bih označio kao mešavinu uticaja profesionalnih, ideoloških i ekonomskih faktora. Jedan od razloga je taj što se proučavanju etniciteta među našim etnologima i antropolozima prilazi na jedan klasičan, a time i staromodni način: taj pristup je usmeren na kulturne aspekte etniciteta, dok se politički, ekonomski ili pravni aspekti donekle zanemaruju. Drugi razlog leži u činjenici da su mnogi naši etnolozi/antropolozi još uvek prilično nacionalno orijentisani, a time i nedovoljno kritični ili objektivni: mnogi od njih možda i nisu nacionalisti, ali su zaplašeni opštom društvenom klimom u kome je svetogrđe kritikovati Crkvu, ili napore dijaspore za očuvanjem "tradicionalnog nasleđa". Oni nisu u stanju da ukažu na negativne ili problematične aspekte etniciteta svojih sunarodnika, niti da te aspekte neutralno analiziraju pa ih, ukoliko ne mogu da ih hvale ili ulepšavaju, jednostavno izbegavaju. Treći razlog leži u činjenici da naši istraživači, zbog nedostatka sredstava za istraživanje, moraju da se na različite načine dovijaju kako bi istraživanje doveli do kraja. To podrazumeva traženje pomoći od samih ispitanika ili zajednice koju proučavaju, i da zavise od njihove dobre volje. Kao rezultat te činjenice, oni zbog moralnih dilema nastalih na osnovu emotivnih transfera nisu u stanju da kritički analiziraju sve elemente identiteta dijaspore.⁴ Tako smo lišeni mnogih zanimljivih podataka, i ne dobijamo celovitu sliku srpske zajednice u SAD: mnoge studije su zato više neka vrsta promocije ili predstavljanja zajednice, nego što su objektivne naučne analize.⁵

Zemlja u kojoj sam vršio istraživanje u etničkom smislu je prilično heterogena i predstavlja najizrazitiji primer građanske ili političke nacije, odnosno najizrazitiji je primer multikulturalnog društva. Multikulturalnost je izazov na koji društvo Sjedinjenih američkih država, zajedno sa kanadskim društvom, pokušava da odgovori ili da ga konstruktivno reši već skoro jedan vek. Istraživači već dugo pokušavaju da dokuče kakav će biti krajnji rezultat etničkih procesa u SAD i Kanadi. Predviđanja, zasnovana na zdravorazumskom promišljanju ali i na konkretnim istraživanjima, kretala su se od toga da će ideja građanskog društva potreti ideju etniciteta što će rezultirati novom, originalnom kulturom i novim, zajedničkim etnicitetom (melting pot), pa do onih koja su smatrala da će sve ostati isto, odnosno da će tradicionalni etniciteti sačuvati

⁴ Ja sam zbog toga izabrao da sakrijem identitet svog ispitanika, navodeći njegov nadimak i izbegavajući da navedem grad u kome živi. Tako mogu da budem mnogo kritičniji prema njemu, odnosno mogu da iznosim detalje iz njegovog života za koje on možda ne bi želeo da se saznaju.

⁵ Ipak, ne smemo biti ni previše kritični prema samima sebi. I inostrani proučavaoci imigracije takođe imaju problem da sagledaju drugačije aspekte etniciteta od uobičajenih, pa ne dobijamo uvek aktuelne i zanimljive podatke (vidi, na primer, Agnew 2005; takođe Hutchinson and Smith 1996).

svoju snagu i staru ulogu, pa čak i da će ojačati (multietnička društva i/ili etnički mozaik) (vidi Driedger 1980). Pokazalo se da je najbliža istini bila ona teorija koja je govorila da je konflikt konstanta sa kojom moramo računati, i koju ne možemo izbeći; etnički konflikti će nastaviti da postoje u američkom društvu, i ne treba težiti njihovom ukidanju jer su ti konflikti pokretači razvoja i sistemsko rešenje koje omogućava društvu da funkcioniše. Društvo ne funkcioniše uprkos konfliktima, nego zahvaljujući njima. Ova ideja, prenesena na plan ekonomije, pokazuje se kao vrlo zadovoljavajuće teorijsko rešenje za razumevanje protivrečnosti savremenih multikulturnih društava. Državna administracija SAD, ali i svaka etnička zajednica u njima ponaosob, veoma dobro uviđaju da segmentirano tržište, tržište koje je u dobroj meri izdvojeno po etničkim linijama, krije u sebi mnoge prednosti.

Ekonomisti na zapadu odavno se bave problemom kulturnog diverziteta i njegovim uticajem na ekonomiju. Uprkos mišljenjima starijih teoretičara da pripadnost manjinskoj grupi u nekom društvu predstavlja ekonomski hendikep, a da etnička raznolikost dovodi do stagnacije i propadanja celog društva, sistematična istraživanja su pokazala da su u američkim gradovima u kojima postoji velika kulturna raznolikost veće zarade, kao i više cene najma stanova i lokala nego u gradovima koji su etnički homogeniji. To nam govori da su multietnični gradovi i poželjniji za život, i da se u njima obrće više para, s tim da nije jasna tačna veza između te dve činjenice. Ono što je značajno jeste da na osnovu kulturne raznolikosti ne profitiraju samo pripadnici malih etničkih zajednica ili imigranti, nego i starosedeoci i pripadnici velikih zajednica. Uporednim analizama podataka utvrđeno je da je povezanost između te dve činjenice (kulturna raznolikost i ekonomski rast) prilično složena, te da se uopšteno može reći da kulturna raznolikost doprinosi ekonomskom razvoju, a time i kreativnosti. Koristi koje državna administracija ima iz ovih činjenica su višestruke. Pored ovih opštih zaključaka, mogu se izvući i neki specifični zaključci. Ekonomski razvoj i inovativnost su veći u sredinama u kojima su izmešani pripadnici kulturološki veoma udaljenih etničkih grupa. Uticaj Kineza na ekonomiju SAD, ne uzimajući u obzir faktor brojnosti, mnogo je blagotvorniji nego uticaj Kanađana. Posredno sticanje znanja od imigranata, osim toga, mnogo doprinosi adekvatnoj spoljnoj politici: strani predavači na američkim univerzitetima upoznaju akademsku javnost (i državnu administraciju) sa kulturom i društveno-političkim prilikama zemlje iz koje dolaze. Uslov za ekonomsku isplativost multietničnosti je da imigranti ovladaju jezikom društva prijema, kako bi razmena znanja bila kvalitetna (vidi više o tome u Legrain 2007, 117 i dalje).⁶

⁶ Kada se govori o ekonomskom ponašanju koje je zasnovano na etničkim principima, onda se često odmah pomisli na sindrom koji je u naučnoj literaturi poznat pod nazivom "ekonomski etnicitet/nacionalizam", koji ima pretežno negativnu

Čak i površnim posmatranjem američkog društva moguće je utvrditi da je državna administracija SAD modus za obuzdavanje negativnih aspekata etniciteta delimično našla u kapitalističkoj ideologiji koja, ako stvari želimo maksimalno da pojednostavimo, kao svoj *credo* uzima ekonomsku isplativost: sve je, uslovno rečeno, dozvoljeno ako je isplativo (vidi Hantington 2008). Etničke zajednice su same odgovorne za svoj opstanak; federalna vlast nema prema njima nikakvu odgovornost. Istovremeno sa oslobađanjem od obaveza prema etnicitetima, SAD su sa sebe skinule odgovornost i za opstanak

konotaciju. Pod ekonomskim nacionalizmom se podrazumevaju razne stvari, ali najčešće se pod tim smatra "sve što nije u skladu sa liberalnom definicijom ekonomije i razvoja", odnosno on je sindrom čija je centralna ideja da su sve ekonomske aktivnosti podređene cilju izgradnje i jačanja interesa određenih etničkih grupa ili nacija. Ekonomski nacionalizam daje prioritet nacionalnom interesu nad privatnim. Umesto da su usmereni na mogućnost povećanja kapitala, ljudi, a pre svega političari, donose odluke sa namerom konsolidacije i jačanja bilo nacionalne države, bilo etničke grupe. Ekonomski nacionalizam se odnosi na sindrom ili ponašanje koje je proizašlo iz namere da se u sferi ekonomije smanje inostrani uticaji i da etnička grupa/nacija preuzme kontrolu nad sopstvenom sudbinom (vidi Terzi 2011; takođe Baughn and Yaprak 1996). Ekonomski etnicitet/nacionalizam je tako jedna manje ili više planirana, smišljena i relativno dobro organizovana aktivnost koja se zasniva na političkoj moći, i na obezbeđivanju dobrobiti pre svega za grupu o kojoj je reč. Ona se smišlja i sprovodi na institucionalnom nivou, dok su individue u priličnoj meri pasivni posmatrači i/ili konzumenti takve politike. Osim toga, ekonomski nacionalizam je neka vrsta suprotnosti liberalnoj tržišnoj ekonomiji, jer se ne dozvoljava slobodni protok novca, roba i usluga. Ekonomski nacionalizam je zasnovan na interesima kolektiviteta, a ne na interesima individua: naglasak je na nacionalizmu, a ne na ekonomiji. Reći da su svi ekonomski odnosi između pripadnika jedne zajednice izraz tako definisanog ekonomskog etniciteta/nacionalizma, znači da nismo sagledali sve činjenice ili da su svi obavili adekvatno terensko istraživanje. Etnicitet i ekonomija utiču jedno na drugo, a ti uticaji se javljaju u različitim oblicima i intenzitetima. Ekonomsko ponašanje koje je izraz etničkog identiteta, o kome u ovom radu pišem, ne može se svesti samo na negativan i organizovan politički postupak koji ima za cilj promociju etniciteta/nacionalizma. Ekonomsko ponašanje koje je zasnovano na etnicitetu je mnogo širi problem od ekonomskog etniciteta/nacionalizma, i obuhvata i druge, benignije i liberalnije oblike povezanosti između ekonomije i etniciteta. Zato ovde želim da otkrijem da li je, na koji način i u kojoj meri proučavani problem osmišljena strategija ili rezultat spontanog odlučivanja na individualnom nivou, da li proizlazi iz praktičnih potreba individua, i da li i na koji način od njega korist ima i šira multikulturalna društvena zajednica u kojoj ti pojedinci funkcionišu na dva načina: i kao građani, i kao pripadnici određene etničke grupe. Ovde se radi pretežno o preklapanju etničkih i ekonomskih zahteva ili diskursa, sa ciljem da pripadnici jedne zajednice profitiraju na određenim ekonomskim uslovima koji se poklapaju sa njihovim praktičnim, ali i emotivnim potrebama. Interes pojedinca ne mora biti zanemaren, a akcenat nije na političkoj akciji, nego na kulturnoj uslovljenosti.

religijskih zajednica, koje su često i žarišta etniciteta. Država je odvojena od religije, i ne želi da finansira nijednu od crkava.⁷ Međutim, ukoliko su religijske zajednice sposobne da same sebe izdržavaju, država je spremna da im u izvesnom smislu pomogne. Davanja crkvama su zato posebno poreski tretirana, odnosno doprinosi crkvama donose poreske olakšice. Država stimuliše vernike da svoju religijsku zajednicu finansiraju, time što ih oslobađa poreza na onaj iznos koji su poklonili crkvi. Crkve ne samo da primaju poklone, nego se trude da svoje doprinose uvećaju raznim ekonomskim postupcima koji nisu svojstveni crkvama u svim društvima: o tome će biti nešto više reči kasnije. Crkve stvaraju klimu u kojoj je vernicima ekonomski isplativo ulagati novac u crkvu. Na taj način indirektno smo stavljeni pred zaključak da je i etnicitet unosan i ekonomski isplativ, i to na više načina. U daljem toku rada pokušaću da prikažem kako se sve to manifestuje u životu pripadnika srpske zajednice u SAD.

Studija slučaja: ekonomska stimulacija kao dodatna etnička motivacija

Nepotpune nagoveštaje o istraživačkom potencijalu ove teme našao sam u dve već pomenute studije o srpskoj emigraciji u SAD. Na osnovu dosadašnjeg istraživačkog iskustva, takođe sam znao da se tu mora kriti mnogo zanimljive građe koja do sada nije tretirana. Situacija na terenu mi je išla na ruku, jer sam praktično živeo u kući srpskog iseljenika koji je hteo da priča o svemu i svačemu, i koji je bio povezan sa drugim srpskim iseljenicima na najrazličitije načine. Kada sam nakon izvesnog vremena pregledao svoje beleške o onome što sam sa njim pričao, i o onome što sam zahvaljujući njemu video, shvatio sam da se kao posebna tema jasno kristališe odnos između ekonomije i etniciteta. U narednom periodu sam pojačao svoje napore da otkrijem što više podataka o toj sferi etničkog ponašanja, tako da sam na kraju, čini se, otkrio ne previše originalnu ili nepoznatu građu, ali građu koja do sada nije kod nas nikada sistematično izlagana. Ovo je stoga samo prvi od radova na ovu temu koji treba da ukaže na bogatstvo materijala koji tek treba da bude adekvatno proučen.

U SAD sam boravio tokom prve polovine 2011. godine. Tokom petomesečnog boravka upoznao sam mnogo Srba, prisustvovao velikom broju

⁷ Odnos američke države prema religijskim zajednicama je toliko složen da ga je teško objasniti. Osim toga, u samim SAD ne postoji jedinstven stav o tom pitanju, niti jedinstveno shvatanje o tome šta se tu tačno događa. Država pomaže religijske zajednice ukoliko one obavljaju neki društveno koristan rad, ali ih zvanično ne finansira iz budžeta (vidi Hantington 2008).

skupova srpskih iseljenika, i razgovarao sa velikim brojem njih o različitim temama. Sve to vreme, svakodnevno i veoma intenzivno, vodio sam razgovore i, posmatrajući i učestvujući, proučavao ponašanje jednog srpskog iseljenika. Tokom ovog višemesečnog poznanstva/prijateljstva sa njim, shvatio sam u kojoj meri su njegove finansije natopljene njegovim "krvnim nasleđem", i koliko to nasleđe ima uticaja na njegov kućni budžet. U okviru građe koja govori o etničnosti njegove ekonomske situacije, pokušao sam da prepoznam i izdvojim onaj materijal koji govori o tome da li i kako etnicitet utiče na nekoliko užih ili specifičnih problema: način na koji se novac zarađuje, način na koji se novac troši, ko i kako ima interes da etnicitet i ekonomija budu međuzavisni, koji konkretno zakoni i propisi podržavaju ili opravdavaju tu spregu, odnosno kako šira društveno-politička situacija stimuliše ili destimuliše etničnost ekonomije, kakvi su smerovi tokova novca na relaciji etnička unutrašnjost – etnička spoljašnjost, itd.

Moj ispitanik, i moj poznanik, iseljenik je srpskog porekla koji je u SAD došao iz Temišvara u Rumuniji. Njegovo srpsko ime Amerikancima je bilo preteško za izgovor, pa su mu nadenuli ime Dejv, koje danas koristi uporedo sa svojim pravim imenom.⁸ Rođen je početkom četrdesetih godina 20. veka, a u SAD je odlučio da migrira kada je imao 43 godine. On je u Rumuniji bio višestruko diskriminisan, i to tokom većeg dela svog života, a ta diskriminacija je bila zasnovana na njegovoj etničkoj pripadosti: činjenica da je Srbin u životu mu je više odmagala nego pomagala. Pomenuta diskriminacija je bila prisutnija na institucionalnom nego na interaktivnom nivou: iako su ga često oslovljavali sa "Srbine", njegove kolege i njegove komšije ili prijatelji Rumuni nisu ga omalovažavali ili vredali, ali je od strane zvaničnih institucija često bio drugačije tretiran nego njegovi vršnjaci Rumuni. Kao prvo, on je mnogo trpeo u detinjstvu i ranoj mladosti zbog toga što mu je otac bio sveštenik Srpske pravoslavne crkve u Rumuniji. Tačnije, njegov otac je bio dvostruko obeležen: prvo, kao pripadnik nacionalne manjine i, drugo, kao pripadnik i funkcioner organizacije (SPC) koja je bila označavana kao ideološki neprijatelj jedne autokratske komunističke države. Otac mog ispitanika je dobar deo svog života praktično bio onemogućen da radi, jer je većina njegove parohije bila u Baraganu, logoru, koji je bio pandan jugoslovenskom Golom otoku ili sovjetskim sibirskim logorima. Činjenica da

⁸ Sa Dejvom sam sklopio jako i iskreno prijateljstvo, iako smo bili vezani poslovnim odnosom: izdavao mi je stan. Pri tome se ponašao više kao prijatelj nego kao stanodavac, često mi čineći usluge i ustupke. To nije činio samo zato što smo pripadnici istog naroda, nego i zato što je voleo da se paternalistički ponaša prema svima koji dolaze iz siromašnijih zemalja: pre mene je takođe mnogo pomagao jednom Jermeninu kojem je, kao i meni, izdavao stan. Uz sve to, Dejvu je povremeno bilo i dosadno, pa je dosadu prekraćivao druženjem sa stanarima.

nema parohijane, odnosno da su oni malobrojni, imala je za posledicu da je sveštenik živeo veoma teško, bez dovoljnih prihoda. Njegovo imovinsko stanje nije imalo nikakve veze sa njegovim konkretnim delovanjem, nego je bilo posledica njegovog etniciteta i njegovog položaja i funkcije u etničkoj grupi kojoj pripada. Nekako je uspeo da odškoluje tri sina, ali je najstariji sin nakon završenih studija prava odlučio da pobjegne iz Rumunije u Jugoslaviju, tj. u Srbiju. Smatrao je da će u Srbiji biti bolje tretiran, i želeo je da bude sa svojim narodom. Porodica mog ispitanika je uvek bila jako vezana za ideju Srpstva i Srbije, i čeznula za kontaktom sa svojom maticom; znali su da su, sa očeve strane, poreklom sa Kosova i Metohije. Majka mog ispitanika je bila poreklom iz Bosne. Kontakt sa maticom je bio otežan ili onemogućen zbog represivnog režima u Rumuniji, koji nije dozvoljavao svojim državljanima da slobodno putuju. Stariji brat mog ispitanika je, međutim, u Srbiji zatekao prilično obeshrabrujuću situaciju: niko nije bio previše zainteresovan da mu pomogne, čak je zbog potencijalne opasnosti koju je predstavljao, kako zbog činjenice da je iz Rumunije, tako i zbog činjenice da je u Srbiju došao zbog nacionalizma, jedno vreme proveo u zatvoru. Socijalističkoj Jugoslaviji, i socijalističkoj Srbiji u to vreme nije bio potreban takav potencijalno subverzivan element. Razočaran, otišao je na zapad, i zaustavio se konačno u SAD.

Te dve činjenice, da mu je otac srpski pravoslavni sveštenik i da mu je brat pobjegao iz zemlje, stavile su mog ispitanika Dejva u veoma nezgodan, odnosno neravnopravan položaj sa drugima. To je naročito došlo do izražaja kada je Dejv pokušao da upiše fakultet. Na fakultete u Rumuniji su se u to vreme mogli upisati oni koji zadovolje dva osnovna uslova: da polože prijemni, odnosno da imaju dovoljno bodova za upis, i oni koji su politički podobni. Politička podobnost nije bila potpuno definisana, ali se znalo koje su kategorije stanovništva opasne po režim. Zato je svaki kandidat za studije morao na prijemnom ispitu da piše iscrpnu biografiju: ukoliko bi nešto izostavio, i za to se kasnije saznalo (a to je bila realna mogućnost), mogao je sebi da zapečati sudbinu i onemogući bilo kakvo školovanje ili zaposlenje. Moj ispitanik je zato morao da o sebi kaže sve, kao i da napiše sve o svojoj porodici, koja je određivala njegov status i njegove šanse za upis. Zbog delovanja svojih bliskih srodnika bio je, iako je položio prijemne ispite, odbijen na nekoliko fakulteta. To ga je veoma bolelo, a pričinjavalo mu je i praktične neprijatnosti: ukoliko ne bi uspeo da upiše fakultet, morao bi da ode na odsluženje vojnog roka, što bi značilo da će narednih nekoliko godina biti odvojen od porodice i civilnog života, i da će većinu tog vremena morati da obavlja fizičke poslove. Zato je, kada je uvideo da fakultet neće moći da upiše, upisao jednu višu medicinsku školu za koju nije bila potrebna biografija. Završio ju je, ali i dalje nije bio zadovoljan, niti je mogao da se zaposli. Odlučio je zato da nakon ove više škole upiše Rudarski fakultet, koji

te godine takođe nije tražio biografiju. Ali, upisivanje tog fakulteta je od njega zahtevalo da počne da uči matematiku od početka, budući da je sve zaboravio, i da tokom školovanja toj disciplini nije pridavao puno pažnje. Tokom studiranja morao je da radi, kako bi sam sebe izdržavao, a i kako bi mogao finansijski da pomaže roditeljima; radio je kao pomoćnik lekara u studentskom dispanzeru. Dobio je i malu stipendiju. Završivši studije, odbio je ponudu da ostane na fakultetu kao asistent, jer je plata asistenta bila mala, a njegovi roditelji su bili već prilično siromašni, i bila im je potrebna pomoć. Zaposlio se zato kao inženjer u rudniku. Posao mu je donosio relativno visoku zaradu i solidan život. Međutim, nije želeo da saraduje sa Sekuritateom (Služba državne bezbednosti), pa mu je bilo onemogućeno da poseti Srbiju, koju je iz svog mesta video golim okom preko Dunava.⁹ Drugi su mogli da odlaze u Srbiju i švercuju, a njemu je to bilo zabranjeno. Nakon nekoliko godina, sa ženom i dvojicom sinova odlučio se da već u ozbiljnim godinama (43) napusti Rumuniju: bilo je to 1983. godine. Međutim, Rumunija ga nije tek tako pustila. Prvi pokušaji da uz pomoć brata, koji je već bio u SAD, ode, nisu uspeali. Na sreću, za njega se založila neka katolička organizacija, koja je uspela da mu izdejstvuje američku vizu i dozvolu rumunskih vlasti. Ali, vlada Rumunije je od njega zauzvrat tražila veliku žrtvu: zahtevala je od njega da se odrekne svoje imovine (veliki stan), i da se odrekne rumunskog državljanstva. On je pristao jer, kako sam kaže, više nije mogao da podnese pomisao da nikada neće videti Srbiju. Lišen bilo kakve imovine i bilo kakvih prava, napustio je Rumuniju i preko Italije stigao u SAD. Od pripadnika jedne manjinske zajednice u zemlji porekla, Dejv je postao useljenik, pripadnik jedne etničke zajednice u multietničkom društvu. Započela je nova faza u procesu konstrukcije njegovog identiteta.

U novoj sredini veoma brzo se povezao sa srpskom zajednicom.¹⁰ Postao je član Kluba američko-srpskog prijateljstva (u daljem tekstu: Klub), i član Srpske pravoslavne crkvene opštine (u daljem tekstu: Crkva). Međutim, to

⁹ "Rekao sam im: 'Ja ću biti prvi koji će prijaviti svakoga ko loše radi svoj posao ili pokuša da sabotira proizvodnju, ali nemojte od mene tražiti da prijavljujem svoje kolege zbog njihovih političkih stavova.' Rekli su mi: 'E pa onda nikada nećeš moći da odeš tamo', i pokazivali su prstom ka Vršcu, odnosno Srbiji".

¹⁰ Srpska populacija u SAD je prilično heterogena, deleći se po nekoliko osnova: po vremenu doseljavanja, po mestu stanovanja, po regionalnom poreklu, po bliskosti s vladajućim kulturnim obrascem Srba u Srbiji, po stepenu obrazovanja, po ekonomskoj moći itd. Zato bilo kakvo istraživanje koje je zasnovano na jednoj studiji slučaja ne može dati reprezentativne podatke. Analiza koja sledi u najvećoj meri se odnosi na one naše iseljenike koji su povezani sa nekom od srpskih organizacija. Oni koji nisu s tim organizacijama povezani, imaju potpuno drugačije ekonomsko ponašanje. Upoznao sam nekoliko takvih Srba, ali nisam bio u mogućnosti da proučavam njihovo ponašanje.

nije išlo tako lako. Srpska zajednica ga nije odmah prihvatila kao svoga, jer nije bio iz Srbije, nego iz Rumunije. Nije bilo direktne diskriminacije, ali je postojao izvestan zazor i nepoverenje prema njemu. Po njegovom mišljenju, morao je više da radi u okviru zajednice od drugih da bi bio prihvaćen. Kada je prošao period nepoverenja, on je sebi na osnovu svog etniciteta obezbedio bolji posao, i stekao mnoge druge finansijske beneficije. Uz pomoć Kluba, i to onog njegovog dela koji se nazivao Srpski intelektualni klub, njegova žena, inače elektro-inženjer, dobila je posao u svojoj struci u dobroj firmi. Dejv je, preko srpskih veza, dobio posao u firmi koju su vodili Italijani, s tim da je na njegovo zapošljavanje direktno uticala majka vlasnika firme, koja je bila Srпкиnja. Sledeći posao dobio je zahvaljujući poznanstvu sa sveštenikom Srpske pravoslavne crkve, koji ga je uputio na određenu adresu. Njegova žena je i drugi dobar posao dobila uz pomoć kontakata sa pripadnicima srpske zajednice. Više puta su ga članovi srpske zajednice pomagali indirektno, tako što su mu davali da za zajednicu uradi određeni posao, za koji je bio plaćen: popravka zgrade, ili unutrašnje uređenje prostorija kluba, na primer. To se ne bi moglo tumačiti kao milostinja, ali svakako da je značilo izvesno favorizovanje i omogućavanje zarade na osnovu pripadnosti istoj grupi. Za sve to vreme nije bio posebno povezan sa rumunskom zajednicom u SAD, niti je od nje bio pomagan.

Povezivanje sa svojom izvornom etničkom grupom nije donosilo samo privilegije, nego i obaveze. Te obaveze, međutim, bile su bremenite skrivenim privilegijama, odnosno predstavljale su ulaganje koje je donosilo ekonomski boljitak. Kao prvo, Dejv je postao aktivan kako u crkvenoj opštini, tako i u Srpskom klubu. Na osnovu toga sebi je obezbeđivao povlašćen pristup nekim neformalnim fondovima, kao i pravovremenim informacijama. Napred izneta činjenica da američka vlada ne pomaže direktno crkvene zajednice, ali kroz poreske olakšice pripadnike te zajednice stimuliše da ulažu u svoju zajednicu, doprinosila je jačanju etničkih grupa i upućivanju na pripadnike svoje zajednice, odnosno na njene institucije. Institucije koje su prvenstveno kulturne (Klub i Crkva), pretvaraju se tako u ekonomsko-politička jezgra ili preduzeća sa izuzetnom snagom integracije novih doseljenika (vidi Pavlović 1990; takode Blagojević 2005). Dejv je tako plaćao svoju članarinu u crkvenoj zajednici čekovima, na osnovu čega mu je krajem godine odbijan porez. Osim toga, u okviru raznih aktivnosti u kojima su delovanja Kluba i Crkve bile isprepletane, jer su učestvovali isti ljudi (isti ljudi su bili i članovi crkvene zajednice i Kluba), bilo je moguće izvršiti određenu manipulaciju i obezbediti članovima da veoma jeftino dobiju proizvode i usluge. Na primer, nekoliko puta godišnje Klub organizuje pečenje prasića i jagnjića, koje onda prodaje članovima i drugim zainteresovanim mušterijama. Članovi mogu te proizvode i/ili tu uslugu da plaćaju čekovima, koje onda naslovljavaju na Crkvu, a ne na Klub, čime stiču pravo da od strane poreske uprave budu

oslobodeni poreza na taj iznos. Tako njih prasići, prostom manipulacijom, izlaze veoma jeftino, gotovo besplatno. S druge strane, Klub tokom posta organizuje posne ručkove petkom. Ti ručkovi su relativno jeftini, a ček je takođe moguće nasloviti na Crkvu, a ne na Klub, koji nema isti poreski status kao i Crkva. Te ručkove mogu kupovati i oni koji nisu pripadnici Kluba i/ili Crkve, što znači da srpska zajednica funkcioniše i kao preduzeće koje ne samo da obrće sredstva unutar zajednice, nego svoju ekonomsku snagu crpi i iz etničke spoljašnjosti. Srpski klub ima i stalno otvoren bar, koji mogu posećivati svi koji to žele; na taj način se dodatno dolazi do prihoda, a taj prihod ne dolazi samo od članova, nego i od autsajdera. Osim toga, klub poseduje prostoriju za slavlje, koju po pristupačnim cenama izdaje ljudima. U Crkvi se ponekad takođe organizuju ručkovi nakon nedeljne službe koji se plaćaju. Uz sve to, povremeno se organizuju folklorne manifestacije ili koncerti, bilo u Klubu bilo u nekim drugim prostorima, koji se naplaćuju: njih posećuju uglavnom pripadnici srpske zajednice koji tako, indirektno, finansijski jačaju svoje organizacije.

Crkva se dovija na različite načine kako bi došla do dodatnog prihoda. Ona po određenoj ceni nabavlja bonove za hranu, koje onda prodaje svojim vernicima po nešto višoj ceni. Oni sa tim bonovima kupuju hranu, a pošto je to dobijeno od crkve, za takvu vrstu kupovine dobijaju poreske olakšice ili popuste. Tako pripadnici srpske zajednice imaju prilično interesa da budu članovi te zajednice: njihova emotivna veza sa zajednicom inicira zadovoljavanje kulturnih potreba i donosi praktične ekonomske koristi. Dejv u početku nije znao za ovu mogućnost (bonovi za hranu), dok mu drugi članovi nisu skrenuli pažnju da na taj način i pomaže Crkvu, i štedi sebi novac. Potpuno je besmisleno, govorili su mu, ne iskoristiti to.

Oni koji imaju mogućnosti, kojima to njihova delatnost dopušta, mogu pomagati srpsku zajednicu i na druge, takođe donekle nelegalne načine. Dejv danas ima firmu za kupovinu, prodaju i popravku kuća, što znači da je građevinski materijal sredstvo ili materijal neophodan za izvođenje njegove delatnosti. Činjenica da je Dejv oslobođen poreza na materijal koji mu je neophodan za obavljanje osnovne delatnosti, omogućava mu da građevinski materijal nabavlja po sniženoj ceni. Kada je potrebna popravka na nekoj od zgrada koja pripada srpskoj zajednici (Klub, Crkva, izletišta itd), Dejv ulaže svoj građevinski materijal, prikazujući to poreskim organima kao da je uloženo u njegovu osnovnu delatnost. Na taj način, on zajednici omogućava jeftiniju uslugu, i na posredan način je finansijski pomaže. Sa stanovišta krutog legitimiteta, to je nedopustivo, i govori nam da je u Dejvovom sistemu vrednosti, u određenim situacijama, etnicitet važniji od državljanstva.

Svoju ekonomsku vezanost za srpsku zajednicu, posebno za Crkvu, Dejv je želeo da ojača i na veoma specifičan način. On je pre dosta godina prihvatio jednu tajm šering ponudu, tako da je postao suvlasnik jednog apartmana na

Floridi, koji je mogao da koristi dve nedelje godišnje. Sticajem okolnosti, to je koristio svega nekoliko puta, ali zato svake godine mora da otplaćuje kredit za to. Nekoliko puta je letovanje u svom apartmanu davao u zamenu za neke usluge ili kao zahvalnost nekim ljudima koji su mu pomogli. Taj kredit mu, međutim, sada predstavlja opterećenje koje nema smisla: plaća za nešto što ne koristi. Pokušao je nekoliko puta da proda taj svoj paket ili ugovor, ali za takvu robu trenutno nema velike potražnje. Zato je ponudio Crkvi svoj apartman na poklon, sa mogućnošću da ga proda ako hoće, s tim da Crkva na sebe preuzme dalje plaćanje rata za kredit. Crkva bi dobila nešto za šta je već u velikoj meri otplaćen kredit, i na čemu je moguće u izvesnom smislu zaraditi. Crkva je to prihvatila, ali se ispostavilo da to zbog nekih zakonskih i crkvenih procedura nije moguće realizovati, pa je Dejv ostao vlasnik neželjene imovine.

Nije samo povezanost sa širom zajednicom uzrok ekonomskih privilegija. I porodične veze omogućavaju povlašćen položaj, isto tako. Dejv, kada je stigao u SAD, bio je u prvo vreme pomagan od rođenog brata, koji ga je primio u svoju kuću. Dejv je, s druge strane, pomogao svojoj svastici i pašenogu da dođu u SAD, da dobiju dozvolu za rad, pomogao im da nađu posao, i dao im jedan stan u jednoj od svojih kuća. Osim toga, omogućio im je da kupe jednu kuću, i da je izdaju studentima, čime će nakon nekoliko godina moći da je prodaju iako u nju nisu uložili ništa: Dejv je dao novac za učešće, a rate kredita se vraćaju od stanarine koju plaćaju studenti. Nakon nekoliko godina provedenih u SAD njegova svastika i pašenog moći će da dobiju američku penziju, koja će im i te kako dobro doći kao dodatni izvor prihoda. Pored njih, Dejv je pomogao i mnogim drugima, posebno Srbima iz Rumunije. Jedan od načina kako je pomagao ljudima jeste da ih je uvodio u posao sa nekretninama, čime im je davao mogućnost da uče od njega i da dobro zarade.

Nisu svi ekonomski odnosi koje Dejv gradi sa svojim sunarodnicima rezultat smišljene strategije. Neki od njih su proizvod slučajnosti, a rezultat su činjenice da je srpska zajednica u Dejvovom gradu veoma brojna, i da ta zajednica u njemu živi jako dugo. Gotovo u svakoj instituciji može se sresti po neki pripadnik srpske zajednice. Mnogi od njih su treća ili četvrta generacija migranata, pa ne znaju srpski jezik i nisu aktivni članovi zajednice. Oni često žele da učine neku uslugu pripadnicima naroda od koga vode poreklo, ali povremeno sa svojim sunarodnicima stupaju u ekonomske odnose potpuno nesvesno i nenamerno. U banci u kojoj Dejv ima račun radi žena koja je udata za čoveka koji je poreklom Srbin: ona nosi svoju službenu legitimaciju na grudima na kojoj stoji prezime "Marković". Dejv sa njom često vodi razgovore, raspitujući se o njenom privatnom životu i identitetu. Može se reći da su izgradili odnos koji je nešto više od običnog poslovnog odnosa. Ne može se reći da na osnovu ovakve etničke solidarnosti on ima bilo

kakve stvarne konkretne ekonomske koristi, ali sam saznao da na osnovu nje dobija neke korisne informacije koji mu u izvesnoj meri i indirektno štede vreme i novac.

Ima još takvih primera u Dejvovom životu. Naime, znajući da Dejv izdaje stanove, i da je korektan stanodavac, jedna kulturna institucija koja ima bogatu međunarodnu saradnju, te stoga uvek ima ponekog stranca koji privremeno radi na toj instituciji, sklopila je ugovor sa Dejvom po kome Dejv jedan veoma lep stan treba da izdaje samo njima i njihovim gostima-saradnicima. Slučajno su direktori te institucije oženjeni Srpkinjama, i obojica direktora govore srpski: čak su se direktori te institucije i zvanično upoznali sa Dejvom na jednom od skupova srpske zajednice, iako se oni toga danas više ne sećaju. Osim toga, ta institucija je poslovno povezana baš sa jugoistočnom Evropom, a direktori dobar deo svog godišnjeg odmora provode u Srbiji. Tako se, sa strane posmatrano, uz mnogo naklonjenosti ka teorijama zavere, može zaključiti da izbor Dejva u ovom aranžmanu nije baš potpuno slučajan, odnosno da kriterijum za izbor partnera u poslu nije samo ekonomske prirode.

Da bi se ekonomsko ponašanje obuhvatilo u celini i dobro razumelo, potrebno je da predmet analize budu i oni odnosi koji nisu primarno ili manifestno ekonomski. Dejvov lekar je Srbin, i Dejv je taj izbor načinio namerno. Smatrao da će ga lekar iz njegovog naroda bolje lečiti, i da će se bolje razumeti. Naime, Dejv ni danas ne govori engleski savršeno. On često odlazi kod lekara jer je hronični bolesnik, a tim čestim posetama on ne samo da kontroliše zdravlje i sebi eventualno produžava život, nego i svom lekaru stalno donosi kako direktan, tako i indirektan prihod. Američki zdravstveni sistem je složen i teško ga je objasniti ukratko, ali svaki lekar ima interesa da ima što više pacijenata, koji u izvesnim slučajevima plaćaju participaciju. Što su češće posete lekaru, to više novca lekar zarađuje, kako direktno od pacijenata, tako i indirektno preko fondova zdravstvenog osiguranja.

Dejv je svesno izabrao da plaća usluge pripadniku svoje zajednice u još jednoj sferi društvenih odnosa. Godinama je Dejvov knjigovođa bila Srpkinja. Kao i u slučaju lekara, i tu je smatrao da pripadniku svog naroda može u većoj meri da veruje nego pripadniku drugog naroda, kao i da će komunikacija da bude bolja i lakša. Takva njegova očekivanja nisu se pokazala kao potpuno tačna. Jednom je došlo do nesporazuma, i krivicom knjigovođe Dejv je bio na finansijskom gubitku. Dejv je prestao da sa tom ženom gradi poslovni odnos, jer je shvatio da bi to uticalo na pogoršanje njihovog prijateljstva. Sada mu knjigovodstvene usluge pruža jedna Rumunka, koja mu je kulturološki takođe bliža od pripadnika drugih zajednica.

Nisam sve etničko-ekonomske probleme mogao da proučim na Dejvovom primeru, pa bih ovde, radi šireg sagledavanja uticaja etniciteta na ekonomiju, spomenuo i nekoliko drugih problema u okviru ove teme, a koje sam zapazio tokom druženja sa Dejvovim prijateljima. Dejvov poznanik je književnik, koji

je u SAD došao jer se ukazala potreba da jedno zvanično glasilo srpske dijaspore ima stručnog urednika. On prima platu radeći na poslovima promovisanja sopstvene zajednice, tačnije on uređuje časopis koji treba da informiše dijasporu o dešavanjima u matici, ali i o dešavanjima u zemlji prijema. Iako bi se moglo očekivati da neko to radi volonterski, ili za minimalnu naknadu, ovakva vrsta posla, kao i posao sveštenika Crkve, ne mogu da se posmatraju samo kroz potrebe zajednice, nego i kroz potrebe pojedinaca, ali i kroz želju zajednice da se ti poslovi obave kvalitetno i u roku. Da bi se postigao određeni standard nije dovoljno biti emotivno vezan za svoju zajednicu, nego je poželjno biti i finansijski stimulisan. To je realnost koja zahteva da se adekvatno kontekstualizuje, i da se na osnovu nje izvrši pravilna konceptualizacija etniciteta u dijaspori.

Ovakva isprepletanost ekonomskog i etničkog diskursa još je prisutnija među onim Srbima koji rade na visokoškolskim ustanovama u SAD, i to u okviru društvenih nauka. Upoznao sam veći broj naših stručnjaka koji svoj posao duguju gotovo isključivo svojoj etničnosti. Pošto je reč o sociolozima, filozofima i antropolozima, oni su praktično stimulisani da se u svojim istraživanjima bave gotovo isključivo problemima u svojoj matici: njihova matica je dovoljno egzotična pa predstavlja zanimljivu temu američkim studentima. Filolozi i lingvisti uglavnom rade na katedrama za srbistiku (odnosno, to su danas katedre za BSH jezik: bošnjačko-hrvatsko-srpski). Sličan je slučaj i sa pripadnicima ostalih naroda iz istočne Evrope, koji se takođe uglavnom bave sopstvenom kulturom. Dakle, oni se ne smatraju stručnjacima za određenu naučnu oblast, nego poznavateljima jedne geografske oblasti ili jedne kulture. Oni se najčešće upotrebljavaju kao "nejtiv spikeri" koji treba da pomognu američkim studentima da ovladaju jednom veštinom, odnosno jednim jezikom. Ovakav status naših naučnih radnika je pomalo uvredljiv, ali se većina njih ne osvrće na to. Uostalom, to im i odgovara, jer rade ono što najbolje znaju. U svakom slučaju, za mene je bilo prilično razočaravajuće otkriće da naši stručnjaci nisu u stanju da postanu deo američkog establišmenta, odnosno nisu u mogućnosti da probleme posmatraju sa američke pozicije, i da se bave drugim kulturama. Umesto toga, naši "društvenjaci" uglavnom ostaju "etnolozi" ili "domaći antropolozi", koji se bave svojom izvornom kulturom i zajednicom. Kada se tome doda da su konzumenti usluga (studenti i slušaoci) koje pružaju naši nastavnici na američkim fakultetima, tu pre svega mislim na filologe i lingviste, takođe u velikoj meri ljudi koji su došli sa prostora bivše Jugoslavije ili njihova deca, onda je jasno da su fakulteti još jedno etničko tržište, koje kao da služi poboljšanju finansijskog stanja pripadnika jedne male etničke grupe. S druge strane, donekle ohrabruje činjenica da je naš etnicitet iskoristljiv resurs i u visokom školstvu. Sasvim je drugačija

situacija na fakultetima koji se bave prirodnim ili tehničkim naukama, gde etničnost ne igra neku veliku ulogu.¹¹

Ekonomske veze među pripadnicima dijaspore nije moguće razmatrati a da se ne dotaknemo ekonomskih veza između dijaspore i matice. Dijaspore je više puta finansijski pomagala maticu u periodu krize, slala novac, lekove i opremu. Matica, s druge strane, obezbeđuje stručne kadrove za očuvanje kulture i prava svoje zajednice u određenoj zemlji. Dejv je tokom devedesetih godina 20. veka bio svedok kriminalnih radnji, putem kojih se pomoć poslata iz dijaspore distribuirala određenim pojedincima ili interesnim grupama, a zatim prodavala iako je bila namenjena kao besplatna. To ga je veoma razočaralo, ali je i on shvatao da je etnicitet resurs kojim se ne koriste samo poštenu, nego i ljudi koji su sa one strane zakona.

Pored lokalne etničnosti i porodičnih veza, ekonomska međuzavisnost odvija se i na kontinentalnom planu. U Kanadi postoji distributer koji svim Srbima u Kanadi i SAD-u omogućava da gledaju srpske kanale, prodajući im pakete u koji je uključena većina srpskih televizija. Korisnici za to plaćaju oko 5 dolara mesečno. Etničnost se tako javlja kao siguran izvor prihoda, naročito na nivou usluga, koji obuhvata lokalne, regionalne, državne i kontinentalne nivoe, i kojim se obuhvaćeni i institucionalni, interaktivni i individualni planovi.¹²

Dejv ne gradi ekonomske odnose samo sa članovima svoje zajednice, nego i sa članovima zajednica koje su slične ili bliske njegovoj. Budući da srpskih ili jugoslovenskih prodavnica nema mnogo u okolini, on povremeno kupuje namirnice u prodavnici koju drži jedna bošnjačka familija; Dejv se sa njima sporazumeva na srpsko-bošnjačkom. Uvek kada nedeljom ide u crkvu on svrati u tu prodavnicu, koja je usput, i pazari nešto od onoga čega nema u ponudi klasičnih američkih prodavnica: ajvar, evropske čokolade, turska kafa, suncokretovo ulje itd. U njegovom gradu nema srpske prodavnice, ali ova

¹¹ I ja sam, u okviru programa razmene visokoškolskih nastavnika, bio dodeljen jednom američkom univerzitetu koji ima Centar za ruske i istočnoevropske studije. Dakle, ja nisam smatran stručnjakom za etnicitet i nacionalizam, kao naučne probleme po sebi, nego kao stručnjak za istočnu Evropu, konkretno Srbiju. Prema tome, svoju ulogu sam više doživljavao kao da sam informant ili izvor, nego kao da sam analitičar.

¹² Dejv misli da se Srbi međusobno ne ispomažu u onoj meri u kojoj to čine pripadnici nekih drugih zajednica. On kaže da Srbi često nisu hteli da mu kažu, ili nisu našli za shodno da mu kažu, kako da ostvari neke beneficije. S druge strane, rumunsku zajednicu u SAD je prikazao kao punu zavisti, tako da se od njih pomoć nije mogla ni očekivati. Za razliku od te dve zajednice, Dejv smatra da su Jevreji i Indijci veoma povezani, i da "vuku jedan drugog". Na osnovu te nedovoljno razrađene konstatacije mogli bismo zaključiti da ekonomski etnicitet u užem smislu nije u punoj meri prisutan ili razvijen u srpskoj zajednici u SAD.

bošnjačka prodavnica drži proizvode koji se proizvode na teritoriji cele bivše SFRJ. Zato ka toj prodavnici gravitiraju pripadnici svih jugoslovenskih naroda, a vlasnici se trude da zadovolje potrebe svih. U njoj se mogu naći Vegeta, Plazma keks, Grand i Frank kafa, makedonski ajvar i makedonski pirinač, Milka čokolade, Kraš čokolade, Jaffa biskvit itd. Dakle, svi najpopularniji i najkvalitetniji proizvodi iz bivše Jugoslavije. Osim toga, gotovo svakodnevno Dejev kupuje u prodavnicama koje drže Grci i Italijani. Oni imaju kvalitetan hleb, kao i veći izbor sireva i suhomesnatih proizvoda nego u američkim supermarketima. Iako te prodavnice nisu potpuno iste kao one koje se nalaze u Srbiji, proizvodi koji se u njima nalaze su se odomaćili na srpskom tržištu, i približniji su ukusu srpskog potrošača od ponude koju nalazimo u velikim američkim supermarketima. Osim toga, Dejev se uvek lepo ispriča sa prodavcima i/ili vlasnicima tih prodavnica, jer sa njima oseća izvesnu kulturnu bliskost. Bude tu i zadirkivanja na etničkoj/nacionalnoj osnovi, ali se to više shvata kao pokušaj kulturnog intimiziranja, nego kao provokacija.¹³ Dejev se izvesnom setom seća jednog jugoslovenskog restorana gde su svi "Jugovići" dolazili i proslavama obeležavali važne trenutke u svom životu. Danas zajednica naroda iz bivše Jugoslavije nema izraženo mesto okupljanja u vidu restorana.

Pogrešno bi bilo verovati kako je etnicitet jedini ili isključivi činilac koji određuje nečije ekonomsko ponašanje, i da će neko u ekonomskom smislu biti veran ponudi koju nalazi u okviru svoje zajednice po svaku cenu. Pripadnici jedne zajednice, u ovom slučaju srpske, jesu okrenuti sopstvenoj zajednici, ali će joj vrlo brzo okrenuti leđa ukoliko se pokaže da kao klijenti nisu zadovoljni ponudenom uslugom. Dejev je prekinuo saradnju sa svojim knjigovodom (Srpkinjom) kada je shvatio da ona ne radi svoj posao na najbolji način, odnosno da je pogrešila i tako ga oštetila. Takođe, on je, dok je živio u Čikagu, prestao da posećuje Klub zato što su se u njemu okupljali ljudi koji su se previše bavili dešavanjima u Drugom svetskom ratu, što se Dejvu nije dopalo: Dejvu nije prijalo da sluša hvalospeve o četnicima. Dejvovi sinovi su oženjeni Rumunkama i žive na Floridi, i godinama su odlazili u Srpsku pravoslavnu crkvu. Međutim, zbog lošeg ponašanja sveštenika Crkve koja se nalazi u njihovoj blizini, oni su se odlučili da prestanu da idu u Srpsku Pravoslavnu crkvu, i da počnu da posećuju Rumunsku pravoslavnu crkvu, koja im je takođe blizu, dajući njoj priloge i učestvujući u njenom radu. Jedna moja poznanica mi je priznala da pored toga što posećuje Srpsku pravoslavnu crkvu (ona živi u istom mestu u kome i Dejev) često posećuje i Antiohijsku

¹³ Kada sam jednom sa Dejvom išao u grčku prodavnicu, on se šalio sa prodavcem koji je Albanac. Tražio je od njega da prizna da je Kosovo srpsko. U celu tu priču su se uključili i drugi kupci, slučajno je tu bila i jedna žena koja je poreklom Srpkinja, koji su sve to shvatili kao jednu veliku zabavu.

crkvu, jer smatra da je tamo "bolja energija", dok su priče koje sluša u srpskoj crkvi "strane svakom mislećem čoveku". Pokazuje se tako da je etničnost Srba u SAD pomešana sa lokalnim identitetom, i da dosta njih etnicitet ipak ne smatra nečim što je potpuno nepromenljivo, odnosno nečim što čovek mora samo pasivno da prihvata.

Nije samo etničnost osnova na kojoj Dejv gradi svoj ekonomski status: državljanstvo je takođe bio potencijal koji je Dejv uspeo da pretvori u realnu ekonomsku vrednost. On je, kao što sam rekao, odlazeći iz Rumunije morao da se odrekne rumunskog pasoša i državljanstva, čime je prekinuo sve veze sa Rumunijom Čaušeska. Ali, nakon demokratskih promena, Rumunija je želela da sve te ljude sa kojima je prekinula odnose ponovo privuče, da im se na neki način oduži, ali i da na taj način ojača svoju emigraciju. Dejvu su poslali zvaničnu ponudu da ponovo prihvati rumunsko državljanstvo. Za uzvrat su mu nudili besplatno studiranje za njegove sinove na nekom od rumunskih univerziteta. To, ako se zna kolike su cene školarina u SAD, nije bila nimalo naivna ponuda, i Dejv ju je prihvatio: od svojih prihoda teško da bi mogao da sinove upiše na neke od boljih univerziteta, odnosno teško da bi mogao da im plati da studiraju za neka od unosnih zanimanja (advokati, lekari i sl). Poslao je sinove u Rumuniju, i oni su tamo završili medicinski, odnosno stomatološki fakultet. Na osnovu toga su kasnije polagali diferencijalne ispite u SAD i postali lekari. Danas rade svoj izuzetno dobro plaćen posao na Floridi. Tako su se Dejvovo regionalno poreklo i staro državljanstvo pokazali kao solidan kapital prilikom pokušaja da svoju decu podigne na socijalnoj lestvici. Uživajući i američku i rumunsku penziju, kao i dobar položaj i status svoje dece, Dejv može da kaže da je veštim manevrisanjem uspeo da izvuče jako mnogo koristi iz svog rumunskog identiteta; rumunski identitet, međutim, nije bio dobar ekonomski resurs u Rumuniji, nego u SAD, što nam daje novu perspektivu etniciteta.¹⁴

Zaključak

Polazeći od želje da dopunim dosadašnja znanja o srpskoj zajednici u SAD, usmerio sam se na one aspekte etničnosti koji su do sada bili zanemareni iz više razloga. Mene je, u ovom radu, prvenstveno zanimao ekonomski aspekt. Kao prvo, ovi aspekti su zanemareni zato što istraživači u našoj sredini još uvek nisu u stanju da se izbore sa latentnim i, manje ili više, suptilnim pritiskom raznih nacionalnih institucija, koje teško podnose javno

¹⁴ Njegovi pokušaji da dodatno zaradi na ovom svom identitetu, međutim, nisu bili uspešni. Pokušao je da pokrene posao u Rumuniji, u svom selu, ali to, zbog opstrukcija državne administracije, nije uspeo.

izrečene kritike na račun Crkve i dijaspore, pre svega. Bavljenje ovakvim temama donekle podriva stav da je etničnost nešto prirodno, i da je dijaspora jedna neprofitna "institucija" koja se bazira gotovo isključivo na ljubavi prema naciji i otadžbini. Ovakva staromodna slika dijaspore pokušava se prikazati kao jedina validna od strane onih istraživača koji nisu lojalni samo struci, nego i svojoj naciji. Kao drugo, ovi aspekti su bili zanemareni jer su istraživači pristupali proučavanju etniciteta na klasičan, a time i neinventivan način, što daje jednu manjkavu sliku zajednice. Kao treće, nedostatak sredstava istraživače primorava da se obrate za pomoć samoj zajednici koju proučavaju, što ih stavlja u nepovoljan položaj u kome su finansirani od onih koje treba objektivno da prikažu. Iako moja namera nije da dezavuišem iskrenost ili neprofitnu prirodu etničnosti u dijaspori, ne mogu da negiram da postoji mnogo argumenata u prilog tvrdnji da takva idealna predstava ne važi za sve članove dijaspore u istoj meri, i ne važi svuda i uvek u istoj meri. Većina članova srpske zajednice bi bila usmerena ka svojoj zajednici i onda kada ne bi imala konkretne finansijske koristi, ali je većina isto tako voljna da svoj etnicitet, kad god može, učini ekonomski isplativim. Nema sumnje da je intenzitet etniciteta izvesnog broja Srba u SAD u direktnoj proporciji sa beneficijama koje na osnovu toga izvlače. Možemo reći da se ekonomsko ponašanje Srba u SAD kreće od onoga u kome nema nimalo etničnosti, koje uopšte ne zavisi od njihovog etniciteta (srpski iseljenici koji nisu povezani ni sa jednom srpskom organizacijom i ne druže se sa Srbima), pa do onoga u kome je etnicitet značajan ili čak presudan faktor u određivanju ekonomskog ponašanja (oni koji su povezani sa svim organizacijama, i druže se samo sa članovima).¹⁵

Ovde sam pokušao da ukažem, takođe, i na činjenicu da se etničnost u malim etničkim zajednicama ne može razumeti van šireg društveno-političkog konteksta, odnosno ne mogu se shvatiti procesi u toj zajednici bez razmatranja karakteristika društvenog sistema u kome ona postoji i deluje. Veza između ekonomskog ponašanja i etniciteta, kako je moglo da se vidi iz životne priče mog ispitanika, zavisi ne samo od volje pojedinca, nego i od socijalnog ambijenta, koje odeređeni etnicitet može ekonomski stimulisati ili

¹⁵ Odnos između etničnosti ekonomskog ponašanja, s jedne strane, i učestalosti i intenziteta povezanosti sa maticom (Srbijom), s druge strane, mogao bi se pokazati kao donekle zanimljiv problem. Nisam uspeo da utvrdim da postoji, ili da je naročito bitan za razumevanje proučavanog problema. Naime, veliki broj iseljenika nema više nikakve kontakte sa Srbijom (Srbi koji su već četvrta generacija iseljenika, ne znaju srpski jezik), dok mnogi od njih održavaju brojne i snažne kontakte (prva generacija imigranata; svake godine odlaze u Srbiju, čuju se sa rođacima veoma često, gledaju TV program iz Srbije i sl). I jedni i drugi mogu nagingjati etničkom ili aetničkom modelu ekonomije.

diskriminisati. Isti čovek je, u drugačijim društveno-političkim uslovima, bio primoran da se u ekonomskom smislu ponaša potpuno drugačije. U Rumuniji moj ispitanik je bio onemogućen da svoje ekonomsko ponašanje značajnije dovede u vezu sa svojom etničnošću, odnosno trpeo je negativne ekonomske posledice svoje etničnosti. U SAD je bio u mogućnosti da sve svoje identitete slobodno izrazi, i da svaki od njih učini ekonomski isplativim. Koristeći se činjenicom da se njegova etničnost, regionalno poreklo i zemlja u kojoj sada živi ne poklapaju, Dejv je uspeo da se izbori da od svih tih činilaca dobije izvesne ekonomske olakšice. Međutim, u tu situaciju je mogao da dođe tek nakon prilično muka i rizika, čak i veoma teškog života. Danas on uspešno ekonomski balansira između nekoliko svojih okvira izražavanja. On je imao značajne koristi i od Rumunije, i od srpske dijaspore, i od američkog sistema. Zato sa puno ubedenja može da kritikuje svaku od tih zajednica, ali i da hvali dostignuća svake od njih.

Ekonomski aspekt etničnosti Srba u SAD mora se razumeti u sklopu dve tačke unutrašnje američke državne politike koja, kao prvo, strogo odvajava crkvu i državu i koja, kao drugo, svoje postojanje zasniva na ekonomskoj nezavisnosti, samostalnosti i odgovornosti svakog društvenog subjekta. Svaki subjekt je stimulisan da ulaže novac na određene načine, i da na taj način podržava i održava ceo sistem. Multikulturalnost američkog društva tako nije samo posledica želje da se bude tolerantan prema kulturnim razlikama, nego i potrebe da se razmišlja o samoodgovornosti i ekonomskoj isplativosti. Kontradiktornost unutar takvog sistema nije uvek lako vidljiva. S jedne strane, američko društvo, bar izvesni slojevi u njemu, želi da to društvo postane homogeno, bez unutrašnjih etničkih konflikata. S druge strane, multikulturalnost, baš kao i kulturna homogenost, donose izvestan profit svima, i omogućavaju društvu da sebe oslobodi mnogih programiranih budžetskih izdataka. Multikulturalnost, pored toga, nesumnjivo je pokretač društvenog razvoja i obezbeđuje konstantni priliv ideja i kapitala. Na taj način, zbog ekonomske logike, američka vlada kao da stimuliše multikulturalnost, i posredno jača kulturni identitet svake zajednice, čiji su članovi takvom politikom vlade stalno upućeni pre svega na pripadnike svoje zajednice.¹⁶

Ova studija slučaja, u kojoj su pojedini aspekti dodatno objašnjeni komparacijom sa drugim slučajevima, pokazala je da se ekonomski odnosi

¹⁶ Etničke grupe u SAD nisu konstitutivne jedinice američke države, pa se one istovremeno smatraju i unutrašnjim drugima, nekom vrstom manjina, ali i temeljima državnosti. Naglasak je, međutim, na pojedincu, građaninu, koji je glavni politički i kulturni faktor. U bivšoj SFRJ imali smo mnogo složeniju situaciju, u kojoj su postojale i nacionalne konstitutivne jedinice, i manjine (narodi i narodnosti), što se kasnije pokazalo kao jedan od glavnih razloga zbog koga nije bilo moguće rešiti etničke i ekonomske protivrečnosti.

među članovima srpske zajednice u SAD grade (odnosno da se ekonomski i etnički diskurs preklapaju) iz nekoliko osnovnih razloga, i pod dejstvom nekoliko osnovnih faktora. Kao prvo, postojanje kulturne intimnosti olakšava komunikaciju, a time i poslovanje; zato se kao poslovni partneri često biraju upravo pripadnici svog naroda. Kao drugo, predmet ekonomskih odnosa su proizvodi i usluge koji su kulturološki uslovljeni i navikom usađeni u određenu zajednicu, pa oni ne mogu biti predmet odnosa sa etničkom spoljašnjošću; ljudi su primorani da se usmeravaju ka svojim sunarodnicima. Kao treće, primetno je da su u ekonomske odnose uključene i emocije, pa su ekonomski odnosi posledica delovanja etničke solidarnosti: ekonomski odnosi nisu tako samo stvar racionalnog izbora i ekonomske isplativosti, nego stvar zadovoljavanja emotivnih potreba. Kao četvrto, ekonomski odnosi se veoma često među pripadnicima iste zajednice na određenom području grade sticajem okolnosti; Srbe je u nekim delovima SAD teško izbeći. Određene zajednice su u SAD geografski jasno locirane i definisane, čime se dobijaju uslovi koji pogoduju preplitanju ekonomije i etniciteta: Srbi su veoma brojni u velikim industrijskim gradovima, pa ekonomski odnosi između pripadnika srpske zajednice u tim gradovima nisu uvek određeni njihovom etničnošću, nego i njihovim mestom prebivanja. Ono što ih dovodi u ekonomsku vezu nije etnicitet, nego regionalni ili lokalni razmeštaj. Pa ipak, i ovakvi odnosi naknadno moraju biti tumačeni u etničkom diskursu. Kao peto, ekonomska upućenost na pripadnike sopstvene zajednice javlja se kao posledica finansijskih stimulacija od strane državne administracije, tj. kao posledica poreskih olakšica koje neko dobija zato što posluje sa etničkim institucijama, pre svega sa Crkvom. Kao šesto, ekonomski odnosi se javljaju na osnovu činjenice da je svakoj organizaciji za funkcionisanje neophodno da ima plaćene funkcionere koji, osim stručnosti za određenu oblast, moraju da imaju i određenu etničnost. Kao sedmo, u ekonomske odnose možemo da ubrojimo i određene kriminalne radnje koje se javljaju zbog činjenice da između dijaspora i matice postoji prostorna udaljenost i nedovoljno dobra komunikacija, koja omogućava sivu ekonomiju i zloupotrebu. U ovom radu sam se bavio prvenstveno petim oblikom ekonomskih međuzavisnosti između pripadnika iste zajednice, ali sam pomenuo i sve ostale oblike.

Pored pomenutih faktora koji povoljno utiču na jačanje ekonomskih veza među pripadnicima jedne zajednice, postoje i momenti koji ove veze onemogućavaju ili ih čine nepoželjnim. Neuspele ekonomske veze ili neuspeli ekonomski odnosi negativno utiču na odnose koji se mogu označiti kao kulturni u užem smislu, pa ih mnogi članovi srpske zajednice izbegavaju, ne želeći da "zlu krv" unose u Crkvu ili Klub, odnosno izbegavajući da zagađuju svoja prijateljstva razmišljanjem o profitu. Osim toga, dužim boravkom u američkom društvu mnogi su pripadnici srpske zajednice postali ekonomski i

etnički emancipovani, odnosno stekli su integritet: oni neće na svoju štetu biti članovi etničkih organizacija, i neće trpeti manipulaciju.

U skladu sa napred rečenim, možemo sve ekonomske odnose zasnovane na etnicitetu sistematizovati praveći opozitne parove. Ovi ekonomski odnosi, sa stanovišta legalnosti, mogu biti legalni ili nelegalni. Sa stanovišta stimulacije, mogu biti izazvani spolja ili izazvani iznutra. Oni mogu biti sistemski, a mogu biti i vrsta incidenta. Mogu biti, s obzirom na učestalost, trajni ili povremeni (privremeni). Mogu biti, u manjoj ili većoj meri, dobrovoljni, ali i obavezni.¹⁷ Mogu biti nus produkt primarno kulturnih potreba, posledica normalnog funkcionisanja zajednice, a mogu biti sami sebi cilj. To znači da se ekonomski odnosi mogu graditi na bazi proste trgovine, čiji je cilj dobrobit pojedinaca i koji se zasnivaju na ekonomskoj isplativosti i/ili bogaćenju, ali da mogu biti i neka vrsta organizovanog dobrovoljnog davanja u svrhu održanja zajednice ili nekih njenih institucija.

Moguće je postaviti nekoliko pitanja, odnosno moguće je uočiti i formulisati nekoliko problema, koji treba da predstavljaju okosnicu istraživanja ovog problema u budućnosti. Kao prvo, da li je nečija etničnost faktor koji određuje način na koji ta osoba zarađuje novac, da li je faktor koji određuje način na koji ona troši novac, ili ona i zarađuje i troši novac u skladu sa ili pod uticajem svoje etničnosti? Drugo, da li je neko zbog svoje etničnosti u ekonomskom smislu više na gubitku, više na dobitku, ili su dobitak i gubitak na relativno istom nivou? Pojedini ljudi zarađuju na osnovu svoje etničnosti, što može da znači dve stvari. Oni mogu biti uživaoci sredstava svoje zajednice, ali i uživaoci sredstava nekog drugog društvenog faktora koji je u bilo kom smislu zainteresovan za određenu zajednicu: sredstva koja takvi ljudi stiču dobijena su zato što su oni pripadnici određene zajednice. To je njihova osnovna kvalifikacija na osnovu koje zarađuju novac. Drugi ljudi ne zarađuju na osnovu svoje etničnosti, ali dosta troše na svoju etničnost: oni poklanjaju mnogo sredstava svojoj zajednici. Treća grupa ljudi, opet, nije u ekonomskom smislu naročito vezana za svoju zajednicu: oni niti troše mnogo na svoju zajednicu ili u okviru svoje zajednice, niti zarađuju zahvaljujući svojoj etničnosti. Određena plaćanja (članarine i prilozima) koje oni prihvataju kao obavezu ne mogu bitno da ih odrede u ekonomskom pogledu. U skladu sa tim, možemo reći da neki iseljenici ulažu svoj etnicitet u ekonomiju, podređuju svoj etnicitet ekonomiji, a drugi ulažu svoju ekonomiju u svoj etnicitet, ili podređuju svoje finansije svojoj etničnosti. Prvi upotrebljavaju svoj etnicitet kao sredstvo za poboljšanje svog ekonomskog stanja, a drugi svoju ekonomsku moć koriste kako bi ojačali svoj etnicitet. Ove različite grupe su ovde prikazane kao idealni modeli, a ne kao stvarno stanje, jer u

¹⁷ Prilog u Crkvi je obično na dobrovoljnoj bazi, dok su plaćanja za prisustvovanje nekim folklornim priredbama obavezna.

svakom konkretnom slučaju nalazimo ove modele izmešane. Ipak, mogu se uočiti izvesne pravilnosti. U prvu grupu, onu koja zarađuje na osnovu svoje etničnosti, spadaju mnogi slabije stojeći i novopridošli migranti, a u drugu, onu koja troši na zajednicu, uglavnom spadaju stariji migranti koji su bogati, i koji slove kao dobrotvori i darodavci. Kod onih prvih možemo reći da je etnicitet ekonomski instrumentalizovan, jer stiču sredstva na osnovu njega; kod drugih možemo reći da je etnicitet emocionalno instrumentalizovan, jer poklanjaju novac zajednici ili pojedincima iz svoje zajednice, dobijajući za uzvrat zahvalnost i priznanje.

Drugi problem koji se u etničko-ekonomskom pogledu čini važan jeste da li se, i u kojoj meri i na koji način, sredstva iz etničke spoljašnjosti ulivaju u zajednicu, iz zajednice prelivaju u etničku spoljašnjost, ili ostaju unutar zajednice. Ljudi mogu zarađivati u okviru svoje zajednice, a trošiti izvan nje; oni mogu i zarađivati van zajednice, a trošiti unutar nje. A mogu i zarađivati i trošiti u okviru zajednice, odnosno i zarađivati i trošiti izvan zajednice. Da bi se ovaj problem valjano istražio potrebno je dovoljno proširiti definiciju pojma "zarada" i "trošenje", jer postoje mnogi posredni vidovi zarađivanja i trošenja koje nije uvek lako konceptualizovati u klasičnom smislu.

Treće pitanje tiče se načina na koji neko upotrebljava svoj etnicitet kako bi pribavio finansijsku korist, odnosno tiče se izvora sredstava. U tom smislu moguće je ljude podeliti na one koji zarađuju na osnovu svoje pozicije i funkcije u etničkoj zajednici kojoj pripadaju, s jedne strane, i na one koji zarađuju na osnovu svoje pozicije u društvenom sistemu, a svoju etničku pripadnost koriste kao sredstvo za dobijanje finansija od etničke spoljašnjosti: njihova etničnost nije neposredan finansijski resurs, nego vrednost koju je u društveno-političkom sistemu moguće pretvoriti u realna finansijska sredstva. Prve, uslovno, možemo nazvati ekonomskim dobitnicima ili manipulatorima, a druge etničkim trgovcima ili prodavcima. Prvi su funkcioneri ili manipulatori, i njihova etnička zajednica im omogućava osnovnu, a ne dodatnu zaradu: u tu grupu spadaju kako sveštenici, kulturni i politički poslenici, tako i kriminalci. Drugi su usmereni na spoljašnjost, koja im daje novac zato što je zainteresovana za etničku zajednicu kojoj "trgovac" pripada: u tu grupu spadaju univerzitetski radnici (pre svega iz društvenih i humanističkih nauka). Moguće je ove grupe dalje deliti, tako da prva grupa bude podeljena u zavisnosti od toga da li čovek zarađuje na osnovu svoje etničnosti osnovna sredstva za život, ili su mu ta sredstva dodatna, sporedni izvor sredstava za život. Drugu grupu moguće je podeliti po istom principu.

Na osnovu ove analize može da se nasluti da su vrsta, intenzitet i frekvencija ekonomskog ponašanja u direktnoj vezi sa kvalitetom i intenzitetom etničke identifikacije. Oni koji mnogo zarađuju i troše unutar svoje zajednice više su na tu zajednicu usmereni, i jače sa njom emotivno povezani. Etnička identifikacija nameće određene obrasce ekonomskog

ponašanja koji ne moraju ići na štetu korisnika "etničkih" usluga, ali koji zahtevaju konstruisanje određenih kanala protoka novca, usluga i dobara. Ako pojedinac želi da bude prihvaćen, i ako se oseća pripadnikom jedne zajednice, on to nužno mora dokazati i u sferi ekonomskih odnosa. Dalja istraživanja će, nadam se, baciti više svetlosti na ovaj veoma zanimljiv i prilično zanemaren problem. U ovom radu, što je i bio njegov prvenstveni cilj, nagovešten je i donekle razrađen okvir tih budućih istraživanja.

Literatura

- Agnew, V. (ed.) 2005. *Diaspora, Memory, and Identity*. Toronto: University of Toronto Press.
- Bandić, D. 1997. *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko: ogledi o narodnoj religiji*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Baughn, C. and A. Yaprak 1996. Economic Nationalism: Conceptual and Empirical Development. *Political Psychology* 17 (4): 759-778.
- Blagojević, G. 2005. *Srbi u Kaliforniji: obredno-religijska praksa i etnicitet vernika srpskih pravoslavnih parohija u Kaliforniji*. Beograd: EI SANU, posebna izdanja 54.
- Driedger, L. 1980. "Ethnic and Minority Relations." In: *Sociology*, R.Hagedorn (ed.), 354-388. Toronto.
- Dženkins, R. 2001. *Etnicitet u novom ključu: argumenti i ispitivanja*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Gellner, E. 1994. "Nationalism and Modernization". In: *Nationalism*, J.Hutchinson and A.D.Smith, 55-62. Oxford – New York: Oxford University Press.
- Hantington, S. 2008. *Američki identitet: problem dezintegracije Amerike*. Podgorica: CID-SOCEN.
- Hutchinson, J. And A.D.Smith (eds.) 1996. *Ethnicity*. Oxford University Press.
- Legrain, P. 2007. *Immigrants: Your Country needs Them*. London: Little Brown.
- Nedeljković, S. 2007. *Čast, krv i suze: ogledi iz antropologije etniciteta i nacionalizma*. Beograd: Zlatni zmaj.
- Pavlović, M. 1990. *Srbi u Čikagu: problemi etničkog identiteta*. Beograd: EI SANU-IZ IDEA.
- Pires, G.D. and P.J. Stanton. 2005. *Ethnic marketing: Accepting the challenge of cultural diversity*. London. Thomson.
- Terzi, O. 2011. Oblici ekonomskog nacionalizma u Srbiji i drugim državama sa kraja 20-og i početkom 21-og veka. Rukopis. Beograd. Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.

Saša Nedeljković

Department of Ethnology and Anthropology
Faculty of Philosophy, Belgrade

The Economic Viability of Ethnicity:
Economic Behavior as an Expression of
Ethnic Identity among Serbian Immigrants in the USA

The economic aspect of ethnicity represents a wide topic of research which still hasn't been extensively studied in Serbian ethnology and anthropology. It encompasses numerous kinds of relationships between people who belong to the same ethnic group, as well as all kinds of economic discrimination or economic favorizing based on ethnic identity. In this paper I shall attempt to highlight some of the basic characteristics of this issue, and to point out the interconnectedness of economic behavior and ethnic identity, based on one case study. I shall also demonstrate some of the specifics of the socio-economic system within which the studied topic was considered (USA), as well as the complex and ambiguous influence that this system has had on ethnic identity through certain economic actions. The paper focuses on the economic aspect of ethnicity of the Serbian Diaspora in the US, and certain specific issues are considered through the example of the economic behavior of one Serbian immigrant from Romania.

Key words: Serbs, USA, immigrants, economy, ethnicity, ethnology and anthropology

Rentabilité économique de l'ethnicité: comportement
économique en tant qu'expression de l'identité ethnique
parmi les immigrants serbes aux Etats-Unis

L'aspect économique de l'ethnicité représente un champ assez large de recherches qui jusqu'ici n'a pas encore été suffisamment exploré dans l'ethnologie et l'anthropologie serbes. Il comprend différentes sortes de liens économiques entre des gens qui appartiennent au même groupe ethnique, ainsi que différentes sortes de discrimination économique ou de favorisation économique à partir de l'identité ethnique. Dans cet article je tenterai de rendre compte de certaines caractéristiques générales de ce problème et de montrer au travers d'une étude de cas l'interdépendance du comportement économique et de l'identité ethnique. Je vais également exposer certaines spécificités du système socio-politique dans lequel l'objet étudié a été traité

(Etats-Unis), ainsi que l'influence complexe et plurivoque de ce système sur l'identité ethnique au moyen de certaines démarches économiques. L'objet de l'étude est l'aspect économique de l'ethnicité de la diaspora serbe aux États-Unis, et les problèmes particuliers ont été traités sur l'exemple du comportement économique d'un immigrant serbe de Roumanie.

Mots clés: Serbes, États-Unis, immigrants, économie, ethnicité, ethnologie et anthropologie

Primljeno: 29.06.2011.

Prihvaćeno: 10.10.2011.